

handelshuizen de Indische in- en uitvoer. Afgaande op namen als Maclaine, Watson & Co., Erdmann & Sielcken en Wellenstein Krause & Co. en de vele Chinese importeurs lijkt me dat overdreven, zo niet onjuist (zie *Batavia als handels-, industrie- en woonstad*, 218-219).

Ik miste in sommige gevallen een vertaling van exotische uitdrukkingen (46), terwijl men met uitzondering van de Philippijnen wat zuinig is geweest met kaarten van de behandelde landen. Maar het geheel is een belangrijke aanwinst voor de geschiedenis van de depressie van de jaren dertig.

W. L. Korthals Altes

G. von Frijtag Drabbe Künzel, *Het recht van de sterkste. Duitse strafrechtspleging in bezet Nederland* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1999; Amsterdam: Bert Bakker, 1999, 352 blz., €27,18, ISBN 90 351 2132 5).

Enkele maanden na het begin van de bezetting in mei 1940 kreeg Nederland te maken met Duitse gerechtelijke instanties, het *Landesgericht* en het *Obergericht*. Beide waren bevoegd kennis te nemen van handelingen die werden beschouwd en omschreven als strafbare schendingen van Duitse belangen. Hiertoe behoorden niet alleen schade en nadeel toegebracht aan Duitse staatsburgers, instanties en goederen, maar ook meer in het algemeen alles wat gericht was tegen of een gevaar vormde voor de stabiliteit van de Duitse bezetting. Tevens moesten Duitsers die van een strafbaar feit werden verdacht voor deze colleges verschijnen. Lichtere vergrijpen kwamen voor het *Landes gericht*, waarvan de vonnissen door een alleensprekende *Landesrichter* werden uitgesproken. Zwaardere zaken werden behandeld door het *Obergericht* (een college van drie rechters), terwijl dat daarnaast in hoger beroep oordeelde over zaken die in eerste aanleg door de *Landesrichter* waren behandeld. Het *Obergericht* tenslotte oordeelde als een *Sondergericht* in zware politieke en economische zaken.

De hier besproken dissertatie gaat, zo wordt in de inleiding (12) gesteld, over de Duitse *strafrechtspraak*, de werkzaamheden van de hiervoor in hoofdlijnen geschetste civiele rechterlijke macht voor strafzaken die naast en gedeeltelijk ten koste van de gewone Nederlandse gerechten aan het werk ging. De behandeling van dit eigenlijke onderwerp neemt slechts een betrekkelijk klein deel, ruim een kwart, van de tekst in beslag. Daarnaast is een aantal tabellen in de bijlagen opgenomen. Mogelijk is de omstandigheid dat maar weinig archiefmateriaal van *Landesgericht* en *Obergericht* bewaard is gebleven hieraan debet geweest. Voor bestudering van de ruim 12.000 zaken waarin deze gerechten oordeelden zijn slechts enkele honderden volledige dossiers beschikbaar. Deze schaarste geldt in het bijzonder voor het *Landesgericht*. Van deze nood heeft de auteur een deugd gemaakt door uitvoerig op de historische context van de Duitse strafrechtspraak en de daarmee verband houdende Nederlandse, maar vooral ook Duitse literatuur in te gaan. Tevens besteedt zij uitvoerig aandacht aan andere vormen van bestrijding en repressie van politieke en economische delicten door Duitse en Nederlandse politie- en justitieorganen. Niet alleen rechtspraak komt aan de orde, maar ook het optreden van de Duitse militaire rechters, *Abtrennung* ('uitlevering', ter bestraffing, van verdachten aan de Duitse veiligheidspolitie), standrechtelijke repressie, *Straßbefehle* (een vorm van buitengerechtelijke bestraffing die te vergelijken is met onze transactie). Ook het materiële strafrecht, zoals de voorkeur van de bezetter voor *Gummiformulierungen* (*Deutschfeindlichkeit*), het oorlogsrecht, en allerlei penitentiaire aspecten, zoals de afschaffing van voorwaardelijke veroordeling en — in verband daarmee — de betekenis van gratie, hebben een plek gekregen. In het laatste hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de tenuitvoerlegging van de opgelegde straffen: doodstraffen, vrijheidsstraffen en geldboetes.

Het is dan ook volledig terecht dat in de titel van deze studie niet van *rechtspraak* maar — breder — van *rechtspleging* wordt gesproken. De betekenis van het boek ligt niet in de eerste plaats in de beschrijving van de Duitse strafrechtspraak en van hetgeen daarmee verband houdt, maar in het zichtbaar maken van het geheel van repressieve mogelijkheden waarover de bezetter beschikte. Was gaan beschikken, liever gezegd, want de toenemende spanningen, onder andere als gevolg van stakingen, brachten de Duitse autoriteiten ertoe meer en meer naar vormen van buitengerechtigde bestraffing te grijpen. Van een weldoordachte opbouw was daarbij geen sprake, wel van opportunisme, zodat een chaotisch geheel van civiele en militaire ordehandhavers en bestraffers ontstond, met veel overlappingsen. De onduidelijke competentie- en taakverdeling bracht tevens strijd met zich mee tussen rechterlijke en niet-rechterlijke instanties (politie en Openbaar Ministerie). In deze strijd boekte vooral de Duitse veiligheids politie terreinwinst. Terecht ziet de auteur dit overigens niet louter als de uitkomst van een machtsstrijd. Ook de verscherpte verhoudingen in het bezette Nederland lagen hieraan ten grondslag en waren er vervolgens ook weer het gevolg van.

Dat Von Frijtag hier geen parallel trekt met de al veel langer geleden begonnen en nog steeds sterke terugtrek van de (strafrechter 'ten gunste' van bestuurlijke sanctionering en buitengerechtigde berechting is haar niet euvel te duiden, alleen al omdat de bijzondere oorlogsomstandigheden vergelijking lastig maken. Wel was het goed geweest als de tekst vanuit hedendaagse gezichtshoek nog eens kritisch was doorgenomen op houdbaarheid en correctheid. Zo is hetgeen op pagina 159 wordt opgemerkt over het 'Duitse sepotbeleid' zeer betwistbaar. Aan gebrek aan materiaal is dat niet toe te schrijven, want er is geput uit 'stukken met betrekking tot circa 1200 sepotzaken waarvan het Duitse OM in 1943 in kennis werd gesteld.' (153) 'Meer materiaal is niet voorhanden', merkt de schrijfster verontschuldigend op, maar dat is altijd nog heel wat meer dan hetgeen tot voor kort van sepotdossiers bewaard blijft: helemaal niets. Dit deed echter niet vergeten dat ik dit boek met stijgende bewondering heb gelezen.

Sjoerd Faber

F. Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot. Nederland en Duitsland na 1945* (Amsterdam: Boom, 1999, 480 blz., €26,09, ISBN 90 5352 386 3).

Dit werk is een synthese van de vele publicaties van Wielenga op het terrein van de Nederlands-Duitse betrekkingen en de beeldvorming van Duitsland in Nederland in de na-oorlogse periode. Het boek bestaat uit drie delen: Nederland en Duitsland in de context van de internationale relaties, de afwikkeling van de Tweede Wereldoorlog en tot slot de beeldvorming en politieke cultuur. Wielenga gebruikt voor zijn onderzoek in hoofdzaak de politiek (met name archieven van BZ), de media en opinie-onderzoek.

'Kritisch en wederom in de wetenschap dat er geen keus was', zo beschrijft Wielenga het gedrag van het Nederlandse kabinet naar aanleiding van het EDG-verdrag (1952). Maar deze karakterisering is ook zeer toepasselijk op het geheel van de Nederlands-Duitse betrekkingen. Voor de Nederlandse veiligheidspolitiek en economie was Duitsland nu eenmaal van vitaal belang, terwijl de machtsmiddelen om de Duitse politiek te beïnvloeden zeer beperkt waren. Het Nederlands beleid werd enerzijds gekenmerkt door een diep wantrouwen (Rapallo en Weimar loerden overal), anderzijds wilden de Nederlanders een snelle integratie van de Bondsrepubliek in West-Europa en de Atlantische gemeenschap. De Duitse hereniging stond niet hoog op de internationale agenda, maar de deling veroorzaakte wel keer op keer internationale spanningen. Het standpunt van Nederland ten aanzien van de defing was ambivalent.